

TANKAR OM BORGERLIGA FRIHETEN 1759

Av PETTER FORSKÅL

§1
Ju mera man får leva efter eget behag, ju mera tror man sig vara fri. Näst livet kan därför ingenting vara människor kärare, än friheten. Ingen förlorar eller mistar den, utan att vara tvungen av övervåld och fruktan för något större ont.

§2
En förmån, som av människor så högt älskas, behöver ingen inskränkning, där alla äro dygdiga. Men vi böjas ofta till laster och oförrätt. Alltså böra gränser sättas för oss, friheten bör mista sin skadeliga del, och det allenast bliva övrigt, att man efter yttersta vilja får göra det rätt är, gagna andra och sig själv, men ingen skada.

§3
När var och en i ett samhälle har tillstånd därtill, så finnes där en rätt borgerlig frihet. Till den hörer alltså, att ingen hindras ifrån det, som är anständigt och för det allmänna nyttigt, att var redlig får med trygghet leva, lyda ett rätt samvete, nyttja sin egendom, och bidra till sitt samhälles mål.

§4
För denna friheten kunna alltid de vara farligast, som äro mäktigast i landet, genom deras ämbeten, stånd eller rikedom. De kunna ej allenast lätteligen missbruka den makt de äga, utan ock ständigt öka sina rättigheter och sin styrka, så att de övriga inbyggare måste bäva för dem mer och mer.

§5
Ty det utgör ej ett samhälles hela frihet, att undersåtarna äro trygga för Regentens övervåld. Det är ett stort steg, och det första, till allmän sällhet. Men undersåtare kunna ock tryckas av varandra. Ock i många republiker, vilka yvas av frihetens älskansvärda namn, äro likväl de mesta människor de förnämas trålar.

§6
Frågar någon, vilkens övermakt vore för ett land farligare, regentens eller egna medborgares? håller jag före, att utan all tvivel bör man sky och rysa för den förras allra mest. Ty utan att den häves, kan aldrig den andra hävas. I envåldsherrars namn, och med deras makt, regeras ofta mycket av vrånga undersåtare, ovärdiga till sin överhets nåd, men säkra genom dess åtnjutande. Mäktiga regenters övervåld är ock mycket svårare att hjälpa. En förlångt driven tanke om kröntas helighet, skyddar mer än mycket även de mest orättvisa furstar. Många föreställa sig, att aldrig förmycket inrymmes åt en människa, som är så mycket upphöjd över andra, som är gudamakten så nära: kungarna i Barbariet leka onäpst med sina undersåtares liv, efter de anses som helgon. Non-Jurorerna i England göra sig samvete över, att ej vara trogna emot en otrogen kungaslåkt. Och att ej gå

långt efter exempel, då Sverige, under Karl den tolfte krig, var utarmat på folk, livsmedel och penningar, troddes likväl denna hjälten ej fördärva, utan försvara, sitt fosterland. Således känna ej alltid undersåtare regentens orättvisa, och om de känna den, kunna de dock ej lätt befria sig, furstarna bevaka ensamma, när det omtränger, sina fördelar, de råda ensamma i allting. Hos en enda är båtnad och styrka av hela landet samlad. Men då somliga medundersåtare tryckas av de andra, märka alla obilligheten däruti; och då flera på en gång göra missbruk av sin makt, övervinner den starkare folkhoppen lättare deras skingrade avsikter, och skingrade krafter. Dem giver därför allmänhetens vördnad och deras egen makt icke nog säkerhet. Enda skygden för dem, är att dölja den oförrätt de utöva. Men den kan ej längre döljas, om var och en får i allmänna skrifter vederbörligen tala på det, som handlas emot det allmännas bästa.

§7

Borgerliga frihetens liv och styrka består alltså i synnerhet uti en inskränkt regering, och en oinskränkt skrivfrihet, allenast allt skrivande hindras, som utan gensägelse är oanständigt, och innehåller hädelse emot Gud, förgripelser emot regering och enskilda; och retelser till uppenbara laster.

§8

Skrivfrihet uppdriver vetenskaperna till sin höjd, röjer alla skadliga författningar, tyglar alla ämbetsmäns orättvisa, och är regeringens tryggaste försvar i ett fritt rike. Den gör hela menigheten kär i ett sådant regeringssätt. Man hör ej lätteligen i England farliga anläggningar emot väl inrättade grundlagar. De ordningar stå dock där tidigt att hjälpa, endast genom en rättmätig skrivfrihet. Däremot hava vi flerstädes haft exempel därpå, att då en ojämnt delad frihet med tvång försvaras, skrider mänsklig yrhet lätt till våld och förtvivlade steg, att den som tror sig vara lidande, mister hellre allt, än att han skulle utan avund och hämnd se för stor del av samhällets och sin frihet bortrövad av sina likar och medborgare. Den som har litet att förlora, vågar sitt med liten saknad, då han kan förmå sin ovän och sin plågar att förlora mycket. Det är väl ej berömligt, men likväl vanligt. Friheten måste därför bevaras med frihet. En vis regering lämnar menigheten hellre lägenhet, att yttra sitt missnöje med pennor, än med andra gevärs, vilket upplyser å ena sidan, stillar och förekommer buller och oro å den andra.

§9

Det är förut nämnt (§3) att borgerliga friheten utträttar, det var rättsint får med trygghet leva, lyda sitt samvete, nyttja sin egendom och bidra till sitt samhälles välgång. Vardera stycket vill jag korteligen förklara.

Lagen sätter vårt liv i mycken säkerhet, då den stadgar, att ingen får ostraffad göra våld på någon människas kropp och hälsa: men man nödgas likväl höra anklagare och ofta fullfölja olyckeliga dödsdomar, om ock intet brott finnes hos den angivna. Ty samhället kan ej vara utan domstolar, och icke domare alltid opartiska. Folkets hat och obändiga iver har ock ibland bortryckt de oskyldigaste medborgare. Ingen fara är större än denna, för liv och rykte på en gång; och när den ej annorledes kan ändras, tjänar likväl friheten att offentlig försvara sig, till att stilla folkets vrede, och avskräcka domare ifrån konstlande. Kan ock det ej utträttas, så är åtminstone den billigaste ersättning för så stor oförrätt, att en olycklig dömd ådaga-lägga för sina landsmän, att han dör oskyldig.

Sanlar

Om

Borgerliga Skriften.

STOCKHOLM,

Truckt hos Directeuren LARS SALVIUS, 1759.

Get. p. 126. 162

§10

Samvetet grundar sig väl ofta på falska meningar. Vilka ingalunda böra tålas, om de alldeles gå ut på samhällets och människors fördärv, såsom jesuiternas trolösa regler. Men merendels kunna de, som ett felande samvete tyckes göra farliga, bliva goda medborgare, om allenast samhället litet kan lämpa sig efter deras villfarelse. Människorna sky för ed, men man kan lita tryggt på deras ja och nej. Många av dem kunna ej förmås att angripa fienden, men de skjuta gärna ihop penningar till soldaternas underhåll. Således kunna flera samveten fela, utan att stö-

ra borgerliga enheten. Ja, under själva friheten, giva sig villfarelser efterhand för sanningens styrka, och avtaga, då de ofta genom förföljelse uppretade till en dåraktig nit, sprida sig häftigare, liksom en övertäckt eld. Anteligen, då ingenstädes alla kunna vara utan fel, är det av liten vikt, antingen de fela uppenbart, som i England, eller skrymta, som annorstädes.

§11

Egendom har man i ett samhälle, dels såsom statens ledamot, dels såsom enskild. Av det förra slaget äro det allmännas inkomster och vad därmed förvärvats, samt det allmännas tjänster. Av det senare är det, som var och en för sig äger. Bägge böra lagarna skydda emot övervåld, och fria ifrån missbruk. Var och en inbyggare bör äga billig del i det allmännas tunga, och fördelar. Ty samhället är gemensamt, och friheten bör vara ävenså. Landets skatter böra därför ej samlas genom för dryga utgifter av några få, utan efter egen inkomst bör var och en bidra till det allmännas. Hopp att tillträda samhällets tjänster och äreställen, bör ock aldrig vara någon värdig betagit.

§12

När tjänliga prov avläggas vid tillträde av varje publik syssla; när de, som avlagt sådan, stiga endast till nästa högre ämbete i ordning efter deras tjänstetid i förra sysslan; och när första steget tillhör den, som först visat sig skickelig därtill; så komma ej tjänster i ovärdiga händer, så kan ej hög släkt, penningar och gynnare, säkrare befordra, än egen flit och skickelighet.

§13

Inga prov äro lättare och påliteligare, än förhör i kunskapen och utövningen av det, som hör till sysslan. Sådana brukas för präster hos oss, och för alla ämbetsmän i Kina. Men det är därvid ingen konst, att ogilla den bästa, om man får fråga vad man vill, och döma som man vill. Därföre behövdes, att vid var och en syssla utsätta vissa vetenskaper, vissa instruktioner och förrättningar, för vilka man må vara förbunden, att göra offentlig räkenskap.

§14

Det tillåtes lätt, att använda egna ägodelar till sin och samhällets nytta. Men alla slags egendomar kunna ej av var och en så lätt förvärvas, som det vore för samhället gagneligt. Ingen kan var han vill med arbete eller betalning, skaffa sig land, fastän många till det allmännas stora skada, skulle hava mera än de hävda. Lagar, sådana, som Moses' (var) hos hebréerna, om var släkts måtteliga och beständiga jordstycke, 3. Mos 25:13-15.23.24.40.41 eller Licinii hos ro-

marena om 500 jugera (257 1/7 tunnland) tjänte då ganska mycket, både att befordra landets skötsel, och att jämka invånarnas inbördes rättigheter.

§15

Ingenting är mera egit, än våra kropps och sinnes krafter; ingenting därför billigare, än att därmed få föda sig på anständigt sätt, få utöva nyttiga konster och vetenskaper. Att fritt näras av lant- och brukslevnad, av hantverk, av köpenskap, av vitterhet, bör alltså stå öppet för alla, till dess mängden blir samhället skadelig.

§16

Från landet jagas nyttiga arbetare, då lagar ej låta dem, vilka lyckan ej tilldelat något landstycke, i byar och backstugor njuta skydd av annat, än lyten och ålderdom, som gör dem nästan orkeslösa. Ty så snart de vilja följa den så naturliga driften till frihet och bliva sina egna, fly de till städerna, där de lätt få leva efter godtycko, eller tjäna med maklighet. Men där, efter Englands och Tysklands sed, var och en på landet även kan vara herre i sin hydda, där bliva många arbetare kvar i sin fädernesbygd, föröka sin släkt, företaga sig nyttiga näringar, låta leja sig till jordbrukares hjälp; och det allt mycket hellre, än att de genom val av stadslevnaden skulle bliva ogifta, överdådiga, lättjefulla, för att underhålla de rikas överflöd, omgivna av förnäma vagnar, döda med tiden med sömn och liderlighet, och vara till last för sig och sitt fädernesland.

§17

Till konstners upphjälpande och frihet skulle i synnerhet publika skolor tjäna, där man finge, så fort som ens egen flit och begrepp hunne, bliva fullärd i alla slags vetenskaper och hantverk, samt lika snart erkänd för frimästare i den sak man förstode. Men antalet av vart slags idkare borde utsättas efter samhällets behov och nytta.

§18

Däremot torde för strängt slutna skrån, och lärogossarnas långsamma undervisande vara stora medel att underhålla lättja, tvång, folkbrist, liderlighet, fattigdom och tidspillan.

§19

Själva de så kallade fria konster, äro till äventyrs i Sverige inte nog fria. Annorstädes göra de skäl för namnet. I Tyskland får var och en offenteligen lära andra, allt vad han själv inhämtat. Man borde ock antingen straxt hindras ifrån, att göra bokvett till sin huvudsak, eller ock sedan ej hindras att i frihet leva av den oskyldigaste näring.

§20

Änteligen är ock det en viktig rättighet i ett fritt samhälle, att fritt få bidra till det allmännas väl. Men skall det ske, så måste samhällets tillstånd kunna bli vederbörligen bekant för var och en, och envar äga tillfälle att därom få yttra sina tankar. Där det saknas, är friheten ej värd sitt namn. Krigssaker, och allt, varav utlänningar och ovänner kunna göra missbruk, behöva till en tid döljas, och ej komma till mångas vetskap, men ej för rätta medborgares, utan för fiendernas skull. Mycket mindre böra fridsaker, och vad som i allmänhet angår invärtes välfärden, dragas undan invånarens ögon. Annars händer lätt, att endast utlänningar, som vilja skada, utforska alla hemligheter genom sändebud och penningar, men själva landets folk, som böra giva tjänliga råd, äro okunniga om det mesta. Däremot, då hela landet är känt, se åtminstone de uppmärksamma, vad som gagnar eller skadar, och upptäcka det för alla, där nödig skrivfrihet är. Då kunna allmänna rådslag alltid styras av sanning och kärlek till fäderneslandet, på vilkets gemensamma väl alla enskildas beror.

Gud den allra högsta, som vårdar människornas sällhet, föröke vår svenska frihet, och bevara den till evärdeliga tider! □